

kennis delen rond gevaarlijke st

Meer of beter kennis delen tussen bedrijven kan een bijdrage leveren aan veiliger werken. Adviseurs verbonden aan TNO Kwaliteit van Leven inventariseren hoe dat kennis delen over stoffen, in de praktijk van bedrijven en brancheorganisaties, in zijn werk gaat.

Sonja Nossent, Henja Treur en Nicolette Voskuyl

Om het werken met gevaarlijke stoffen in de praktijk veiliger te maken, heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) voor de periode 2003 – 2007 via haar programma Versterking Arbeidsomstandighedenbeleid Stoffen (VAST) subsidie beschikbaar waarmee het branches wil aanzetten tot het nemen van maatregelen op dat gebied.

Concreet gaat het dan om het stimuleren – en financieel ondersteunen – van maatregelen ter verbetering van de informatievoorziening binnen de branche en tussen bedrijven. Daarbij gaat het ook om het creëren en/of handhaven van gezonde en veilige arbeidsomstandigheden voor de mensen die werken mét of betrokken zijn bij de productie en het vervoer van gevaarlijke stoffen.

Hiertoe is het zaak dat de betrokken brancheorganisaties en bedrijven toegang hebben tot informatie en beschikken over mogelijkheden tot het onderling delen en uitwisselen van kennis. Alleen op basis van betrouwbare informatie kunnen bedrijven immers een goede inschatting maken van de risico's die kleven aan het werken met gevaarlijke stoffen. Door het doen van evaluaties en het nemen van maatregelen kunnen bedrijven veiligheidsrisico's voor mens en milieu zo veel mogelijk inperken. Daarom worden brancheorganisaties in het kader van het VAST-programma gestimuleerd een actieplan op te stellen en uit te voeren. Onderdeel van zo'n VAST-actieplan is het door de branche en betrokken bedrijven inrichten van goede informatievoorzieningen, waaronder het bieden van mogelijkheden voor het met elkaar delen en uitwisselen van kennis over gevaarlijke stoffen.

Om duidelijk te krijgen in hoeverre men vertrouwd is met een – al dan niet georganiseerde – vorm van branchebrede informatieverstrekking en kennisuitwisseling, hebben de samenstellers van dit artikel gesproken met personen die werkzaam zijn in 12 verschillende branches. Tevens is gebruikgemaakt van enkele literatuurbronnen. De informatiebronnen staan vermeld in de noten onderaan dit artikel.

Uit die informatie is gebleken dat er zeker bedrijven zijn die hun kennis over gevaarlijke stoffen en (half)fabrikaten binnen hun branche met elkaar delen. Het zijn praktijkvoorbeelden die andere branches kunnen inspireren tot ideeën over hoe zij zelf het delen van kennis met en tussen bedrijven (nog beter) vorm kunnen geven.

Die ideeën hoeven zich niet te beperken tot alleen gevaarlijke stoffen, maar kunnen zich ook richten op het delen van kennis over andere onderwerpen op het terrein van arbeidsomstandigheden en veiligheidsmaatregelen.

Bij de selectie van de praktijkvoorbeelden was het criterium dat de kennisdeling moest plaatsvinden door middel van persoonlijke contacten tussen de betrokkenen. Andere vormen van kennis delen, bijvoorbeeld via internet en vakbladen, zijn in dit artikel als ondersteunend beschouwd.

De branches die momenteel een vorm van kennisdeling toepassen, zijn daar vaak al jaren actief mee, zoals de rubber- en kunststofindustrie en de branche van sloopaannemers. Sommige zelfs al tien tot twintig jaar, zoals de meubelfabrikanten en de afvalverwerkingbranche. Weer andere al sinds de oprichting van de brancheorganisatie in de jaren vijftig of zestig, zo-

Bedrijven, branches en bronnen

De informatie in dit artikel is vooral gebaseerd op de gesprekken die in het voorjaar van 2004 zijn gevoerd met KAM-functionarissen van bedrijven en brancheorganisaties als de weg- en waterbouwbranche (Vianed en Dura Vermeer), de CBM (Centrale Bond van Meubelfabrikanten), VHN (Vereniging van Houtimpregneerbedrijven Nederland), de afvalverwerkingsbranche (Vereniging Afvalbedrijven en Shanks Nederland), de rubber- en kunststofindustrie (Federatie Nederlandse Rubber- en Kunststofindustrie en BN International BV), de keramische industrie (St. Keramische Ondernemingen en Koninklijke MOSA BV), de textielindustrie (Vereniging Textielindustrie Nederland en Ten Cate Advanced Textiels BV), de sloopbranche (Vereniging van sloopaannemers Babex en Oranje Demontage BV).

Om duidelijk te krijgen waarom men (nog) geen kennisdeling organiseert, zijn in het voorjaar van 2004 eveneens gesprekken gevoerd met bedrijven en brancheorganisaties als die voor de edelsmidbranche (Federatie Goud- en Zilvermeden en Koninklijke Zilverstad), de schoonheidsspecialistenbranche (ANBOS), de branche voor de productie van margarines, vetten en oliën (MVO en Romi Smifood BV), en de funderingsbranche (Nederlandse Vereniging Aannemers Funderingswerk en Visser & Smitbouw).

Daarnaast is geput uit vakpublicaties en de website www.vast.szw.nl (zie Bronnen).

als het geval is bij de houtimpregneerbedrijven en in de weg- en waterbouw.

Ontmoetingsvormen

Om kennisdeling via persoonlijk contact tussen bedrijven te bewerkstelligen hebben de branches verschillende vormen van informatie- en kennisuitwisseling ontwikkeld. Grofweg onderscheiden we twee categorieën ontmoetingsvormen: ontmoetingen voor ieder bedrijf binnen een branche, en ontmoetingen van een selecte groep bedrijven uit een branche.

Bij de eerste categorie ontmoetingen, waar in principe elk bedrijf uit de branche aan deelneemt, gaat het bijvoorbeeld om algemene ledenvergaderingen, KAM (kwaliteit, arbo en milieu) dagen, regionale voorlichtingssessies en werkgeversoverleg. Deze vinden meestal één of twee maal per jaar plaats en bijna altijd op een vergaderlocatie, gezien het grote aantal deelnemers. Bij de tweede categorie gaat het om een selecte groep van bedrijven, waarvan vertegenwoordigers deelnemen aan beleidsmatige, cluster- of themavergaderingen of aan commissie- of werkgroepbijeenkomsten over onderwerpen als KAM, calamiteitenpreventie of PVC (polyvinylchloride). Daarnaast zijn er ook bijeenkomsten van specifieke functionarissen, zoals veiligheidskundigen, arbo- & milieuoördinatoren (van grotere bedrijven), productiemangers (uit kleinere bedrijven), technologen, jonge ondernemers (tot 40 jaar) en gebruikersgroepen. In de meeste gevallen gaat het hier om drie tot acht bijeenkomsten per jaar.

De deelnemers aan alle typen bijeenkomsten zijn altijd afkomstig uit geïnteresseerde bedrijven binnen de branche. Daarnaast neemt meestal een betrokken beleidsmedewerker van de brancheorganisatie deel aan die bijeenkomsten. In sommige gevallen schuiven er – op verzoek van de deelnemers – deskundigen aan uit de hoek van producenten, leveranciers, of advies- en onderzoeksbureaus, en in een enkel geval ook klanten, gebruikers en het ministerie van SZW.

Thema's

Over het geheel komt een groot scala aan stoffenonderwerpen en -thema's aan de orde. Vaak gaat het niet om stoffen of arbozaken op zich, maar vormt het bespreken van deze onderwerpen onderdeel van kennisdeling in bredere zin, zoals over productietechniek, milieu, veiligheid, wet- en regelgeving, externe ontwikkelingen.

Kennisdeling betreft veelal de volgende thema's:

- Specifieke stoffen: hun gezondheidsproblematiek en hoe deze te verminderen bij stoffen zoals asbest, kwarts, PAK (polycyclische aromatische stoffen), VOS (vluchtige organische stoffen), PVC, keramische vezels, stoffen met licht radioactieve onderdelen of houtstof.
- Veiligheid: explosiegevaar, ongelukken, calamiteitenpreventie.
- Productietechniek: frezen van asfalt, omgaan met verontreinigde grond, verwerken van asbest, toepassing en effectiviteit van (hout)impregneermiddelen, omgang met bestratingmateriaal en watergedragen lakken.
- Milieu: emissies in lucht, asbest in water en bodem.
- Wet- en regelgeving: veranderende wetgeving, CTB (Commissie Toelating Bestrijdingsmiddelen) procedures, vernieuwing van een beoordelingsrichtlijn voor certificering.
- Externe ontwikkelingen: activiteiten van de overheid, productieverplaatsing naar het buitenland.

Rollen

Bij het delen en uitwisselen van kennis over gevaarlijke stoffen vervullen bedrijven en brancheorganisaties verschillende rollen. In veel gevallen wordt het initiatief voor de kennisuitwisseling genomen door de brancheorganisatie en treedt deze ook faciliterend op. Zo organiseert ze de bijeenkomsten, levert ze de voorzitter en zoekt ze zaken zo nodig verder uit.

De kennis die wordt uitgewisseld is dan meestal afkomstig van de deelnemende bedrijven zelf, maar de brancheorganisatie is juist vaak weer de partij die informatie verstrekt over veranderende wet- en regelgeving.

Motieven

De branches die kennisdeling organiseren, doen dat met bepaalde motieven en zijn overtuigd van de meerwaarde ervan. Die motieven worden ingegeven door zowel interne als externe factoren.

Externe factoren zijn bijvoorbeeld de – als bedreigend ervaren – veranderingen in de tot dan toe gehanteerde wet- en regelgeving. Maar ook de door de Arbeidsinspectie geïntensiveerde wetshandhaving kan voor bedrijven aanleiding zijn tot het onderling uitwisselen van kennis rond stoffen en producten. Zo proberen bedrijven met hulp van hun brancheorganisatie ook een gelijke behandeling door de overheid te realiseren voor zowel de aangesloten als de niet bij de brancheorganisatie aangesloten bedrijven.

De interne factoren zijn onder te verdelen in twee categorieën:

- Urgente aanleidingen: calamiteiten zoals branden in meerdere bedrijven, of de problematiek rond PVC. In dergelijke situaties komen er veel vragen vanuit de bedrijven over materialen of technieken. Valt deze directe aanleiding weg dan wordt het delen van kennis vaak toch voortgezet omdat er altijd wel iets te verbeteren valt, iets te leren blijft, of omdat zich nieuwe ontwikkelingen aandienen.
- Intrinsieke motivaties: factoren die niet aan actualiteit of urgentie gebonden zijn, maar wel te maken hebben met een door de branche gevoeld belang. Of neem de situatie waarin de branche te maken heeft met vooral kleinere ondernemingen die minder goed in staat zijn om allerlei zaken zelf uit te zoeken, maar toch op de hoogte willen blijven van bestaande wet- en regelgeving en nieuwe beleidsvoornemens van de overheid. Wil men toch zelf het initiatief blijven behouden, dan helpt het delen van kennis met andere bedrijven om samen op nieuwe ontwikkelingen te kunnen anticiperen. Een intrinsieke motivatie om (de eigen) kennis te delen met andere bedrijven, kan ook zijn: de wens om de veiligheid en gezondheid van medewerkers te bewaken, de wil om zorgvuldig te ondernemen, of het willen werken aan een goed imago van de onderneming of de branche.

Pluspunten

Bedrijven in branches waarin men onderling kennis uitwisselt, weten uit ervaring wat daarvan voor hen de meerwaarde kan zijn. De geïnterviewde bedrijven en brancheorganisaties noemen de onderstaande pluspunten:

- Bedrijven kunnen gericht vragen stellen, hetgeen kan leiden tot gerichte antwoorden of algemeen geldende oplossingen. Het kan een bedrijf dus branchespecifieke kennis opleveren, maar ook kennis over de eigen positie of het eigen (dis-)functioneren in vergelijking tot soortgelijke bedrijven uit dezelfde branche. Bedrijven kunnen zo benchmarken.
- Gedeelde kennis, afkomstig van de werkvloer van andere bedrijven, zorgt voor bewustwording op het gebied van veiligheid en gezondheid. Ook kan de kennis van collega's bijdragen tot betere preventie in het eigen bedrijf, of een efficiëntere of effectievere bedrijfsvoering. Het geeft bedrijven een controlemoment: 'Missen we niets?'
- De brancheorganisatie blijft op de hoogte van allerlei zaken waar bedrijven in de praktijk mee te maken krijgen en kan haar activiteiten daarop afstemmen.

- Kennisdeling creëert commitment. Het kan leerzaam zijn, zelfs – of juist – als je op een bepaalde manier elkaars concurrenten bent; dat kan motiveren tot het anders of (nog) beter opereren als onderneming.
- Bedrijven kunnen onderling hun problemen bespreken en de bedreigingen die ze ervaren uitspreken, zonder de vrees (zoals die bestaat naar consultants toe) dat die bedrijven elkaar direct een projectvoorstel of een factuur voorschotelen.
- Door te netwerken blijven bedrijven beter op de hoogte van beleidsveranderingen en nieuwe ontwikkelingen. Dit stelt bedrijven en brancheorganisaties in staat zaken pro-actief te beïnvloeden en op ontwikkelingen in te spelen, zodat men goed kan blijven ondernemen. Bovendien creëert men zo een gezamenlijk aanspreekpunt voor derden om de branche te betrekken bij ontwikkelingen. Met als mogelijk gevolg dat de branche op diverse plaatsen gehoord wordt.
- Een branche die kennis van zaken heeft, straalt vertrouwen uit naar het personeel en naar personen buiten de branche. Laten zien dat je weet waar je mee bezig bent werkt statusverhogend en geeft een sterke positie naar andere partijen.

Branches als de weg- en waterbouw, de houtimpregneerbranche, de afvalverwerkingsbranche, de rubber- en kunststofindustrie en de keramische industrie benoemen bovendien expliciet de meerwaarde (de directheid en de impact) van het delen van kennis via persoonlijk contact tijdens bijeenkomsten: men kan zien óf en hoe de boodschap over komt. Maar ook buiten de bijeenkomsten kan men in de beslotenheid van 1-op-1 contacten vaak makkelijker persoonlijke vragen stellen en kwesties bespreken met personen die men vertrouwt. Verder kunnen ook bedrijfsbezoeken sterk bijdragen aan het verstevigen van vertrouwensbanden tussen bedrijven.

Tijd, geld en concurrentie

Bedrijven en brancheorganisaties zien ook wel de nadelen en belemmeringen die zich bij kennis delen kunnen voordoen. Bijvoorbeeld dat het ze (te veel) tijd en daardoor geld kost. Zo zien branches als de weg- en waterbouw en de rubber- en kunststofindustrie de opkomst van het aantal bezoekers aan bijeenkomsten de laatste tijd dalen. Dat ligt echter niet zozeer aan een afnemende interesse maar aan tijd- en geldgebrek. Dit speelt vooral in het MKB. Vandaar dat brancheorganisaties als de NRK en Vianed de bij hen aangesloten bedrijven er op wijzen dat zelf oplossingen zoeken ook tijd kost, of dat een brochure

maken ze meer tijd en geld kan kosten dan het organiseren of bijwonen van een bijeenkomst.

Concurrentie en commerciële belangen vormen andere belemmeringen voor kennis delen. Bedrijven die een kennisvoorsprong hebben, zijn – vaak uit concurrentieoverwegingen – terughoudender met kennis delen. Naarmate bedrijven meer directe concurrenten van elkaar zijn, neemt de bereidheid om kennis te delen af. Deze belemmering is deels weg te nemen door in te zoomen op gemeenschappelijke (voor de gehele branche geldende) belangen rond gevaarlijke stoffen. De concurrentiegevoeligheid vermindert overigens ook als meerdere bedrijven in de gehele productketen (van producenten naar leveranciers naar eindgebruikers, en vice versa) kennis over gevaarlijke stoffen met elkaar willen delen. Zeker als daarbij niet wordt gesproken over specifieke producten, maar er meer algemene kennis over groepen producten wordt gedeeld. Al moet daarbij wel bedacht worden dat het kennis delen niet ál te abstract moet worden, en niet ál te ver af moet komen te staan van de praktijk van de werkvloer.

Aanvullende vormen

Naast het delen van kennis via ontmoetingen, wordt in veel branches tevens gebruikgemaakt van papieren of digitale media. Gebruikte papieren media zijn bijvoorbeeld vakbladen, nieuwsbrieven, brochures, folders, notulen en jaarlijkse bedrijfsrapporten, en persoonlijke brievenpost voor leden. Kennisdeling via digitale media omvat bijvoorbeeld algemene informatie, mailberichten voor leden, rapporten, vraag- en antwoordrubrieken op websites, discussielijsten, een gezamenlijke databank met stoffengegevens, en internetwerkgroepen.

Daarnaast wordt er natuurlijk ook telefonisch kennis en informatie uitgewisseld, wat zeker voor kleinere bedrijven van belang is als het gaat om kennis en informatie afkomstig van leveranciers. Maar naast deze telefonische 1-op-1 contacten tussen medewerkers van bedrijven en leveranciers organiseren sommige leveranciers voor deze kleinere bedrijfjes ook bijeenkomsten en trainingen om kennis te delen en over te dragen. In branches als de bouw en weg- en waterbouw, zijn bovendien zogenoemde arbovoorlichters actief die de werkgevers en werknemers van kleine bedrijven, zonodig aangepast aan hun eigen jargon, voorzien van arbokennis.

In tegenstelling tot wat we bij aanvang van onze inventarisatie hadden verwacht – dat arbodiensten organisatoren zouden

kunnen zijn van kennisdeling binnen branches – heeft geen van de geraadpleegde bedrijven of branches gemeld dat dit in hun branche het geval is.

Bedrijven die ook nog lid zijn van een aanverwante brancheorganisatie of een kennisvereniging, zoals de Nederlandse Vereniging voor Veiligheidskundigen (NVVK), doen in dat verband meestal ook mee aan de kennisdeling die daar plaatsvindt. Dit biedt hen de mogelijkheid om via die weg een aanvullend kennisnetwerk op te bouwen. Maar het vormt ook een alternatief voor kennisvergaring als op enig moment de eigen brancheorganisatie niet of minder actief is.

Ten slotte worden in veel branches ook (onder meer via e-learning) cursussen, workshops, congressen, seminars, vakbeurzen en campagnebijeenkomsten georganiseerd. Hoewel hierbij meestal sprake is van persoonlijk contact tussen de deelnemers, is het doel toch eerder kennisoverdracht dan kennis delen of uitwisselen.

Geen kennis delen

In de gesprekken met een aantal andere branches (de edelsmidbranche, de schoonheidsspecialistenbranche, de branche voor de productie van margarines, vetten en oliën en de funderingsbranche), die niet aan kennis delen rond gevaarlijke stoffen en producten doen, is achterhaald wat daarvan de redenen zijn. Los van het feit dat een deel van de bedrijven niet actief geïnteresseerd is in het onderwerp gevaarlijke stoffen, werden de volgende argumenten aangedragen om af te zien van kennis delen:

- gevaarlijke stoffen vormen voor ons (bedrijf) geen echt issue meer;
- de procédés zijn uitontwikkeld, daar verandert niet veel meer in;
- er is voldoende kennis in de bedrijven zelf, en anders bellen we elkaar daarover;
- we zijn als bedrijf al gecertificeerd, dus we houden ons al aan de voorschriften;
- we werken niet met echt heel erg gevaarlijke stoffen;
- we krijgen al voldoende informatie over nieuwe ontwikkelingen via onze leveranciers;
- we lossen zaken liever zelf op en betrekken kennis van de arbodienst.

Branches als die van de edelsmeden en de funderingsbranche meldden verder dat er in het verleden wél sprake was van ken-

nis delen rond stoffen, maar om de volgende redenen zijn ze daarmee gestopt:

- het (milieu) issue was op zeker moment niet meer relevant;
- het ging om het vaststellen van normen, dus toen dat gebeurd was viel het overleg weg.

Dit zijn veelal aannemelijk klinkende argumenten, maar wat voor hen doorslaggevend lijkt te zijn is dat ze op dit moment niet de urgentie, nut, of noodzaak ervaren van kennis delen. Interessant is verder dat deze 'niet-kennisdelers' daarbij niet de voor de hand liggende bezwaren noemen: dat het een te groot beslag op hun tijd doet, of dat hun concurrentiepositie wordt aangetast als ze hun kennis met anderen delen.

Succesfactoren

Uit wat branches melden, zowel branches waar wél als waar géén kennisdeling via ontmoetingen georganiseerd wordt, zijn succesfactoren te identificeren die bepalend zijn voor de wil om kennis te delen, en voor een succesvol verloop daarvan. Deze succesfactoren zijn als tips op te vatten voor branches die overwegen om kennis delen tussen bedrijven (beter) te organiseren - ongeacht of dat nu over stoffen of andere onderwerpen gaat:

- Zorg dat het bij kennis delen over 'echte issues' gaat. Bijvoorbeeld urgente, actuele zaken, nieuwe ontwikkelingen, bedreigingen of druk van buitenaf. Voor bedrijven is dan duidelijk dat het hen niet alleen wat kost, maar ook wat oplevert.
- Creëer een lerende, informele omgeving met persoonlijk contact, zodat tussen deelnemers een gevoel van vertrouwen, veiligheid en integriteit kan ontstaan. En kies daarbij voor een opzet die uitnodigt tot oprechte, open input vanuit bedrijven, zodat deelnemers 'het achterste van hun tong' durven laten zien.
- Focus op het gemeenschappelijke. Leg de nadruk eerst op niet direct concurrentiegevoelige onderwerpen of haak vanuit gemeenschappelijke belangen in op deze onderwerpen, en draag dan gezamenlijk de kosten voor het kennis delen.
- Kies concrete, geloofwaardige onderwerpen die relevant zijn voor het primaire proces en de bedrijfsvoering. Laat ook steeds de baten zien, niet alleen in financiële zin maar ook in de vorm van andere winstpunten.
- Zorg voor de aanwezigheid van voldoende deelnemers die qua inzet en kennis gelijkwaardig aan elkaar zijn. Richt eventueel verschillende netwerken in voor grote en kleine bedrijven, zodat ieder op het eigen kennisniveau en vanuit de

- eigen belevingswereld met anderen kennis kan uitwisselen.
- Doe wel aan kennis delen rond stoffen, desnoods zonder het expliciet als kennis delen te benoemen. Integreer het in bestaande overleg- en samenwerkingsverbanden rond het primaire proces, bijvoorbeeld werkgroepen rond productietechnieken, kwaliteitsmanagement en normontwikkeling.

Interessant is dat de bovenvermelde condities voor succesvol kennis delen allemaal binnen de invloedssfeer van de branches zelf liggen. Ze kunnen daarin dus zelf hun succes organiseren, zonder afhankelijk te zijn van externe factoren.

Toekomst

Wat gaan de geraadpleegde branches nu (verder) doen met kennis delen? De branches die momenteel niets organiseren op het gebied van kennisdeling zeggen daar geen plannen toe te hebben en zich daar ook niet toe gestimuleerd voelen door het VASSt-programma van het ministerie van SZW.

Van de branches die al wel aan kennisdeling rond stoffen en producten doen, wil een beperkt aantal op de huidige voet doorgaan. Een ander deel van de actieve branches heeft naast wensen ook ideeën ter verbetering van de huidige kennisdeling. Dan gaat het bijvoorbeeld om uitbreiding van de dienstverlening op hun websites, digitalisering van het RI&E (risico-inventarisatie en -evaluatie) -instrument, en de verdere ontwikkeling van het arbokennissysteem waar de branche over beschikt. Brancheorganisaties als die voor de rubber- en kunststofindustrie en de textielindustrie willen hun ideeën wel gaan onderbrengen in een VASSt-actieplan; de afvalverwerkingsbranche denkt daar nog over na.

Conclusie

Met de opkomst van kennismanagement is men kennis delen tussen bedrijven meer gaan waarderen als zinvolle, innovatieve input voor de eigen bedrijfsvoering. In dat licht hebben we in dit artikel proberen weer te geven hoe bepaalde brancheorganisaties en bedrijven in de praktijk vorm geven aan het delen van kennis met betrekking tot – in dit geval – (gevaarlijke) stoffen en producten.

Het blijkt dat naast de toenemende communicatie via digitale media, het persoonlijke en face-to-face contact een belangrijke meerwaarde heeft: het biedt de mogelijkheid om in vertrouwen zaken onderling te bespreken en zo samen met en van elkaar te leren.

Verder blijkt het overtuigd zijn van het nut en de noodzaak van kennisdeling, één van de belangrijkste randvoorwaarden. Bovendien blijkt het met succes organiseren van kennisdeling, in belangrijke mate binnen de invloedssfeer van de branche zelf te liggen. Het VASSt-programma van het ministerie van SZW blijkt dan misschien niet dé motivering te zijn voor het organiseren van kennisdeling, maar het biedt brancheorganisaties wel een steuntje in de rug. **IK**

De auteurs – v.l.n.r. Sonja Nossent, Henja Treur en Nicolette Voskuyl – zijn allen als onderzoeker/adviseur verbonden aan TNO Kwaliteit van Leven. Contactpersoon: Henja Treur – H.Treur@arbeid.tno.nl

Bronnen

- *Arboconvenanten: het betere werk*. Een selectie succesvolle projecten en kansrijke initiatieven op de werkvloer. Ministerie van SZW, Den Haag, 2004 (Bouwbranche, p. 10–11; Kappersbranche, p. 32–35; Bankwezen, p. 36–37; Papier- en kartonindustrie, p. 50–51; Gehandicaptenzorg, p. 62; Defensie, p. 86–87; Provincies, p. 92–93).
- *Het bereiken van kleine bedrijven over arbeidsomstandigheden*. Onderzoek naar de mogelijke rol van intermediaire organisaties. EIM, Economisch Instituut voor het Midden- en kleinbedrijf, 2002.
- *Hulpstructuren voor bevordering van arbozorg in kleine bedrijven*, G. Zwetsloot en A. Brouwers. Elsevier bedrijfsinformatie, Den Haag, 2000.
- *Kennis delen tussen bedrijven over stoffen en producten*, themablad van het ministerie van SZW en TNO, 2004; www.vast.szw.nl